

RUBENS-BULLETIJN

JAARBOEKEN

der

AMBTELIJKE COMMISSIE INGESTELD DOOR DEN
GEMEENTERAAD DER STAD ANTWERPEN
*voor het uitgeven der bescheiden
betrekkelijk het leven en de
werken van Rubens*

Derde Deel.

ANTWERPEN

BOEK- & STEENDRUKKERIJ
WED. DE BACKER
Zirkstraat, 35

BRUSSEL

BOEKHANDEL C. MUQUARDT
MERZBACH & FALK, uitgevers
Regenciestraat, 45

1888

DE ZOLDERSTUKKEN

DER

VOORMALIGE JEZUIETEN-KERK

GESCHILDERD DOOR P.-P. RUBENS

HANDSCHRIFT UITGEGEVEN DOOR MAX ROOSES.

Zooals men weet schilderde Rubens voor de Jezuieten-kerk van Antwerpen 39 zolderstukken, die in eenen brand van dit gebouw verloren gingen.

Volgens overeenkomst, gesloten den 29ⁿ maart 1620 tusschen den schilder en Pater Jacobus Tirinus, overste van het professenhuis te Antwerpen, moest Rubens, zoo spoedig mogelijk en ten laatste vóór het einde van het loopende jaar, de 39 bedoelde stukken leveren; hij moest er zelf in het klein de schetsen van opmaken ze in het groot laten uitvoeren door van Dyck en andere zijner leerlingen en ze met eigen hand afwerken; hij moest de schetsen aan den pater-overste afleveren of in de plaats ervan een tafereel voor een der vier zijaltaren der Jezuieten-kerk schilderen. De 39 zolderstukken moesten zeven duizend guldens betaald worden, maar de pater-overste zou de doeken leveren.

De onderwerpen, die moesten behandeld worden,

waren, volgens eene lijst gevoegd bij de overeenkomst, de volgende :

1. Adam en Eva uit het Paradijs verjaagd ;
2. S. Athanasius ;
3. Michael Lucifer uit den hemel neerblikse-
mend ;
4. S. Basilius ;
5. Abraham zijn zoon Isaac slachtofferend ;
6. S. Gregorius Nazianzenus ;
7. Melchisedechs offerande ;
8. S. Chrysostomus ;
9. Jozefs praaltocht als heer van Egypte ;
10. O.-L.-V. boodschap ;
11. Christus' geboorte ;
12. de Drie Koningen, O.-L.-V. Hemelvaart ;
13. S. Maria Magdalena door de muziek der
engelen verrukt ;
14. S. Anna ;
15. S. Barbara ;
16. Christus' Verrijzenis ;
17. S. Cecilia ;
18. S. Margareta met een kruis in de hand den
draak verslaande ;
19. Mozes op den berg biddende ;
20. S. Ambrosius ;
21. David Goliaths hoofd afhouwende ;
22. S. Hieronymus ;
23. Salomon op zijnen ivoren troon met de koningin
van Saba ;
24. S. Augustinus ;
25. Elias in een vurigen wagen ten hemel opge-
nomen ;

26. S. Gregorius ;
27. Esther Assuerus aanroepende ;
28. De kruisrechting van Christus ;
29. de Hemelvaart van Christus ;
30. S. Lucia met de H. Agatha die haar verschijnt ;
31. de Nederdaling van den H. Geest ;
32. S. Catharina ;
33. S. Elisabeth ;
34. Clara Eugenia.

Deze lijst was niet volledig. Wel is waar, moeten waarschijnlijk de n^{rs} 12 en 34 gesplitst worden ; maar dan stijgt het getal onderwerpen slechts tot 36, en ontbreken er dus nog altijd drie stukken. Volgens de overeenkomst mocht dit programma gewijzigd worden, en dit gebeurde dan ook. Bij de uitvoering vielen *Adam en Eva*, *O.-L.-V. Boodschap* en de *Nederdaling van den H. Geest* weg. De *Bekoring van Christus in de Woestijn*, het *Laatste Avondmaal*, de *Kroning van O.-L.-V.*, *S. Albertus*, de *Namen van Jesus en Maria* werden er bijgevoegd en zoo de 39 onderwerpen volledig.

Rubens schilderde de schetsen zoowel van de weggelaten als van de uitgevoerde stukken : het museum der Academie van Fraaie Kunsten te Weenen bezit de schets van *O.-L.-V. Boodschap* ; die van *Adam en Eva* bevindt zich in het museum « der Patriotische Kunstfreunde » te Praag. Hij leverde zijne schetsen niet aan de Jezuiten, maar schilderde in de plaats een tafereel voor een der zijaltaren. Reeds in het midden der XVIIIe eeuw treffen wij verscheidene dier schetsen in bijzondere verzamelingen aan. Een deel ervan zijn bewaard gebleven en ons bekend.

Zij bevinden zich in het museum der Academie van Schoone Kunsten te Weenen, in dat van den Louvre te Parijs (Salle Lacaze); in dat van Gotha en in dat van Dulwich College, bij Londen.

Het algemeen denkbeeld, dat de keus der onderwerpen bepaalde is niet volkomen duidelijk. Voor de achttien stukken der zolderingen in de boven-gaanderij is wel geen twijfel mogelijk: daar vindt men achtervolgens eenige der bijzonderste voorvallen uit het Nieuw Testament, vergezeld van de afbeeldingen der gebeurtenissen uit het Oud Testament, welke deze voorspellen of er mede in verband staan: de *Val van Lucifer*, Eva's verleider, hangt samen met de *Geboorte van Christus*, die het menschdom komt redden; de *Koningin van Saba* voorspelt de *Aanbidding der Koningen* enz. Wat de keus der heiligen in de beneden-gaanderij betreft, deze is moeilijk te verklaren. Wel vinden wij er de vier Grieksche en de vier Latijnsche kerkvaders in, alsmede de heiligen met Christus verwant; wel zullen de heilige Elisabeth, Clara en Eugenia als patronessen der regeerende aartshertogin gekozen zijn, maar de overige heiligen Maria Magdalena, Cecilia, Catharina, Lucia, Barbara en Margaretha schijnen buiten eene algemeene leidende gedachte onder de voornaamste hemelbewoonsters gekozen te zijn.

De negen en dertig zolderstukken van Rubens en de vier altaarstukken van denzelfden schilder maakten het voornaamste sieraad uit van de oude Jezuietenkerk, de schoonste, welke de orde in de wereld bezat. Het grootste deel dier heerlijkheden werd vernietigd door den brand van 18 juli 1718. De vier altaarstukken

van Rubens werden gespaard ; zijne 39 zolderstukken gingen verloren. Behalve de schetsen van een deel dezer bleven er gelukkiglijk een paar kopijen in klein formaat naar al de schilderijen of naar het grootste deel ervan bewaard.

De eerste verzameling dezer kopijen werd zeer uitvoerig in waterverf geschilderd door Jacob de Wit een hollandsch kunstenaar, die ze vervaardigde in 1711 en 1712, ze in 1720 herteekende in rood krijt en ze zelf begon te etsen. Na er eenige gegraveerd te hebben, staakte hij dit werk en liet het door Jan Punt voortzetten. Deze graveerde de overige van 1747 tot 1763. De verzameling de Wit-Punt bevat 36 stuks, namelijk de beide beneden- en boven-gaanderijen elk van 9 tafereelen ; de drie stukken boven het portaal ontbreken.

De zolderstukken werden nog eens geteekend door een schilder van Dresde, Muller genaamd. Deze verzameling bevat de 39 onderwerpen ; zij is in rood krijt uitgevoerd en met chineeschen inkt gewasschen. In 1735 gaf Joris-Marten Preisler negentien dezer teekeningen in prent uit. Het zijn ééne der boven en ééne der beneden gaanderijen, elk van 9 stuks, alsook de *H. Clara*, die, met twee andere stukken, aan den ingang der kerk de zoldering boven het portaal versierde.

Een gelukkig toeval verschafte ons de gelegenheid achtervolgens de oorspronkelijke waterverfkopijen van Jacob de Wit en de teekeningen van Muller voor het Museum Plantin-Moretus aan te koopen. De drie stukken boven het portaal, waarvan twee ons enkel gekend zijn door de teekening van Muller, zijn

S. Clara, S. Elisabeth en een derde heilige. Daar dit laatste stuk zeer moeilijk te zien was, bestaat er twijfel aangaande den naam van den heilige, die er op afgebeeld is. Op de teekening van Muller lezen wij: *S. Eugenius S. R. E. Card.* Mols noemt hem in zijne beschrijving der kerken van Antwerpen *S. Joseph met eenen engel*; naar de teekening van Muller te oordeelen en in overweging nemende, dat, evenals de beschermheilige der aartshertogin ook die van den aartshertog wel zal plaats gevonden hebben onder de gekozen heiligen, gelooven wij dat *S. Albertus* hier afgebeeld was. Van dezen heilige en van de *H. Elisabeth* voegen wij eene afbeelding in lichtdruk bij ons artikel. Voor de eerste maal worden hier die twee werken van Rubens in prent uitgegeven.

Behalve deze kopijen en schetsen bezitten wij nog een paar oorkonden, de zolderstukken der Jezuiten kerk betreffende. Het eerste bestaat uit de afbeeldingen van het binnenzicht der kerk. Herhaaldelijk werd dit geschilderd. Sebastiaan Vrancx beeldde het af op eene schilderij, welke het K. K. Museum van Weenen bezit; het werd door Antoon Ghering geschilderd op drie stukken, waarvan hetzelfde museum er een, het museum van Madrid een tweede en de Pinacothek van Munich een derde bezit. Op min of meer duidelijke wijze vertoonen al deze gezichten de zolderstukken. Van het tafereel van Sebastiaan Vrancx, dat ze best laat onderscheiden voegen wij een lichtdruk bij dit artikel (1).

(1) Wij hebben den heer Ed. R. von Engerth, bestuurder der schilderijverzameling van het K. K. Museum van Weenen hartelijk te danken voor de welwillendheid, waarmede hij voor ons eene photographie dezer schilderij liet vervaardigen.

De tweede oorkonde bestaat uit eene uitvoerige beschrijving der 39 zolderstukken. Deze werd gemaakt weinige maanden na den brand, door iemand, die de schilderijen goed moet gekend hebben en ze zich levendig herinnerde. Hij had klaarblijkelijk geen kopijen bij der hand en beschreef ze uit het geheugen. Alhoewel hier en daar eene onnauwkeurigheid in zijne aanduiding voorkomt, mag het hoogst bewonderenswaardig genoemd worden, dat iemand zoo tot in de minste bijzonderheden zich eene reeks van 39 schilderijen wist te herinneren. Het meeste wat hier gezegd wordt was ons niet onbekend; maar vele bijzonderheden over punten van ondergeschikt belang worden door deze aantekeningen medegedeeld; de reeds elders aangestipte worden door een vertrouwbaren getuige bevestigd.

Het handschrift bevindt zich tegenwoordig in het archief der S. Carolus-Borromeus-kerk (de vroegere Jezuiten-kerk) te Antwerpen, waar in de laatste tijden vele kostelijke bijdragen tot de geschiedenis van dit merkwaardig gebouw zijn bijeengebracht. Het heeft waarschijnlijk deel gemaakt van de bibliotheek van een Pater jezuiet, want het draagt boven aan het opschrift: *Bibliothec. D. Præfecti Catechismorum*. De schrijver ervan zal wel een lid der orde geweest zijn. Wij geven het stuk in zijne oorspronkelijke spelling, die nog al grillig is, en herstellen eenige in het oog loopende onnauwkeurigheden bij middel van aantekeningen aan den voet der bladzijden.

BESCHRYVINGE
VAN DE
SCHILDERYEN

door P. P. Rubbens eertyts voor onse Marbere kercke geschildert tot Plafons van onder tegen de galerye en boven de galerye tegen den opper zolder, die met de selve kercke door den blixem ontsteken iammerlyck verbrant syn int iaer 1718 den 18 July tusschen een uere naer den noen en half dry. Op dat de minnaers der Conste, die de selve oijt met aendacht gesien hebben, eene levende verbeeldinge der selve hier door kunnen hebben ; en wie dieselve noijt gesien hebben, eenige gissinge van die kunnen krijgen.

De Schilderyen waren in de lengde van de galerije 9 in getal passende ieder op elcken boog soo boven als beneden ; uytmakende soo van de twee galerijen van weder zeyds, als van die tegen den gevel der kercke, die dese twee by een bindt, 39 in getal : hebbende ontrent vier ellen in de breedte, en 3 in de hooghde, overhandt ovaelsgewys, en achtkantig, tusschen vergulden lysten en menigvuldig vergult snijwerck.

Het is te bemercken dat den Meester op soo kort begrijp de figuren verbeelt heeft boven de levens groote in het verkort oft opgaende perspectif, en dat met soo groote konst, dat men syns gelycke hier te land noch niet gevonden heeft. En dat het meeste van de konstenaers beklaeght is, was, dat dese

Blafons de eenigste waren, die men weet oijt van Rubens geschildert te zijn.

Voorders, tot klaerder begriip van dese beschryvinge, onderstelle ick dat de kercke, met den hoogen autae, naer den Oosten leyd, soo dat de eene galerye den Noorden heeft, en de andere den Zuijden, soo dat men hier uyt lichtelyck verstaen sal hoe sig de figuren vertoonden, wanneer ick beschrijve naer wat geweste zij gekeert stonden.

Boven de Galerye naer den Noorden kant tegen den opper solder van den Autae beginnende :

I. SCHILDERIJE.

Den val van Lucifer met syne hoeveerdige Engelen. Dit Blafon was voor een van de schoonste geacht om de groote kracht die in het selve was uytgewerckt. Men sag in het midden Lucifer vallende uyt de locht met het hoofd nederwaerts, vertoonende het aengesicht en de borst tot de beenen toe in gedaente van eenen mensch, de reste mismaeckt als een monster, uytwerckende soo met oogen als met handen eene groote furie tegen den hemel. Nevens desen sag men ten deel noch sommige andere vallende duyvelen, maer meerder verduystert. Boven Lucifer sag men uyt de wolcken tot de helft des lichaems uytkomen den Aerts Enghel Michael, vertoonende in het aengesicht eene levendige gramschap, de slincke handt tot eene vuijst gevrongen hebbende en met de rechte den blixem met groote kracht worpende tegen

Lucifer (1). Van den zuijt, west, en noordkant sagh men noch sommige engelen tot de borst toe uijt-komen, alsmede vechtende tegen de duyvelen.

II.

Hier op volgde de geboorte van onsen Salighmaeker, wiens ootmoedigheid gestelt wirt tegen de voorgaende hoveerdigheid. De schildery verbeelde eenen stal van binnen, waarvan men de balcken en het deksel, als over het hoofd hangende sag; hebbende weynigh locht naer den Noorden als het inkomen des stals. Hier sag men de gebenedyde Moeder Gods met eene wondere soetigheid des aengesichts zitten aen den suijd kant van het blafon hebbende het aengesicht naer den Noorden, oft het inkomen des stals. De gesteltenisse van dese figuren was aldus: Het rechte been was uijtstekende ende het slincke ingetrocken op welcker knije de slincke handt rustede met den elleboge wat verheven, alsoo het lichaem, wat voorewaerts gebooght was: met de rechte handt toonde sij aen de inkomende haer aldersoetste kindeken dat men in doecken gewonden sag liggen in een kribbe uijtstekende boven het rechte been(2). Achter de Maghet sag men den H. Joseph tot de halft des lijfs. Achter de kribbe ontrent de voeten des Saligmaekers eene oude vrouwe allenelijck tot de handen toe die sy tot een gevronghen hielt voor

(1) S. Michaël hield in de linke hand een schild met Jehovah's naam. Een andere engel balde de vuist. Deze schilderij was vierkant, de volgende achtkantig.

(2) De rechte hand der H. Maagd was onzichtbaar, Joseph toonde het kindeken aan de binnenkomenden.

de borst, als nederknielende en met seer teere genegentheyten den verlosser des werelds aenbiddende. Voor de kribbe stond eenen landsman als inkomende noch geheel in den ganck met den rechten voet voor achter welcken eenen melkstoop en den slincken achter de rechte handt hefte den hoet op als groetende onder welcke het aengezicht gezien wirt. Achter desen naer den Noorden sach men ten halven noch eene boerinne als die met den lantsman inkwamp van welck men meest den ruggen sag met den slincken arm draegende eenen korf. Dit stuck van een leerling maer geluckelijck gecopieert is noch in het klijn te sien boven het oxsael van de Jonchmans Sodaliteit tot Antwerpen aen de rechte kant.

III.

Het derde Blafon aen dese zijde was van de koninginne Saba die Salomon quamaenbidden. Desen was verthoont op sijnen thron eenige trappen hoog seer in het verkort sittende van den Noort kant der schilderije siende naer het zuyden. Voor hem knielde de koninginne als eene halve moorinne kostelijck gekleet wat voorewaert geboogt met de handen wat uytgeryckt naer Salomon als opdragende haere giften.

Achter de koninginne naer den zuyden stonden noch twee halve moorinnen als jonghe staetiouffers dragende de sleijpende kleederen van haer prinsesse. Dese schenen by naer nevens een te staen van welcke die van den rechte kant meer uytkomende

naer het midden naer den koninck sagh, de andere met het aengesicht naer den westen scheen aen te sien twee slaeven die van onder opquaemen tot den gordel ontbloedt van welcken den eenen naer den hoeck der Schilderye staende sigh vertoonde met den rug, draegende op den selve een swaer gouden becken, den anderen meer naer het midden, maer minder opkomende vertoonde sich meerder zeijelings, oock swaer op de schouderen geladen met kostelycke presenten : in beyde dese witte slaeven sagh men eene groote en levende kracht (1).

Bynaer onder Salomon op de trappen des throons was sittende een klyn moorken gekleet en hebbende op de hant eenen schoonen papegaj.

IV

De voorgaende historie was de figure van de drij koninghen die het vierde blafon vertoonde, in welcke naer den Noortkant sat onse lieve Vrouwe tegen den muer van een gebouw van welcker opperste naer het midden uijtspronck eenen wijngaerd op latten geleyd sijnde, als tot eene overlommeringe die van onder tegen de locht wirt aengesien. De Moeder Godts had op haeren schoot voor haer staende het goddelyck kint voorwaerts wat overgebooght om te zegenen eenen der Coningen die met syn hoofd knielende nedergebooght was tot den schoot van de Maghet : dit figuer was wonderlyck met eene dobbele verkorting uytgebeelt, overmits het selve met den rugge en

(1) De gravuren van Punt en Preisler vertoonen slechts éénen slaaf ; maar laten aan de tegenovergestelde zijde twee gehelmde krijgslieden zien.

de voeten naer de aensienders oft naer den Noorden vertoonde, oversulckx dat van den rugge weynigh konde gesien worden, boven welcken het achterhoofd geheel grijs wesende van den Coninck vertoonde het welck van de rechte hand van Jesus hem zeghenende wirt aengeraeckt. Neven de Moeder Godts naer den Noorden in de schaduwe als in den inganck des huys stont Joseph achter den nederknielende Coninck. Ontrent het midden van het stuck stont den tweeden Coninck ontdeckt van hooft, bruyn van hair middelmaetig gebaert met den slincken voet tredende op den steenen trap op welcke Onse lieve vrouwe sat nedergeboogt tot haer en draegende in syne handen een goude wieroockvat met de ketenen tot op den gront hangende : den mantel van desen Coninck wirt bij een gegrepen en gedragen van eenen ionghen page achter hem staende. Achter desen ionghen sach men den derde Coninck als eenen moor staen met eenen turbant op het hooft hebbende het aengesicht gekeert naer de moeder Gods, en draegende in syne handen een goude kofferken met de slincke handt dat ondersteunende, en met de rechte handt van boven plat vasthoudende een weynigh naer den zuyden van het midden des borsts. Een copyken hiervan is boven het oxael van de jongmans sodaliteyt tot Antwerpen.

V

Het vyfde Blafon vertoonde het verslaen van den reuse Goliath door David en was geordineert op dese weyse : in het midden als op een heuveltje lag den gevallen reus voorwaerts op syn cort konstig

verbeelt; hij toonde zijn aengesicht in welckers voorhoofd den steen ingedrukt stont: boven het hoofd vertoonde sijn den rugg geheel in het harnas, en neven het hoofd lag het helmet op synen kant, als afgevallen wesende.

Syne rechte handt bij sijn gevallen lancia lag wat omgeboogt, naer het aengesicht als door den val geforceert en verslapt, nochtans grypende naer syne lancia: den slincken elleboog stont geheel opgerecht, als met de slincke handt, die op de aerde uytgespreyt stont, met groote kracht sich willende oprechten. Gelyck den reuse een weijnig naer den Noord West gevallen lag, sag men naer den Suijd-Oosten het afdaelen van den heuvel syn slincke dye en been, geheel in de wapenen sijnde, uytgestrijckt liggen op de aerde. Boven den reus sag men den jongen David staen van onder opwaerts, geheel in het verkort, mits syn slinck been achter het lichaem van Goliath stont, en het recht met een geboogde knije op den rugge van den selven. Dien was in het kort gekleet, met een maele op de zeyde, blootshoofts als eenen herder. Hij had beyde armen opgeheven met beyden de handen den zabel vast grijpende boven syn hoofd, die achter den rugge afhonck vertoonende eene levende kracht die verheyst wort in het afhouden van het hoofd van Goliath.

Van wederzeyds van den heuvel en het lichaem van den liggenden reus sag men in het kleyn eenige gewaepende mannen sommige te voet, sommige te peert. Naer den Noortkant als van de vluchtende Philistinen, naer den Zuijdkant als van de vervolgende Israeliten.

Boven in de locht sag men eenen ooijvaert overvliegen naer den noorden, draegende in synen beck eenen spertelende en ingetrocken paelinck.

VI.

Gelyck David den Hooveerdigen reuse Goliath verwonnen heeft, soo wirt in de volgende schilderye Christus verтоont Satan overwinnende in syne tentatie wanneer hij 40 daegen gevestigd had in de woestijne.

Aen den Zuytkant van het Blafon stont onzen Saligmaeker gekeert naer den Noorden onder eenen ouden boom, met de slincke handt weysende op sij selven als verwonderende dat hem de steenen om verandert te worden in broot gepresenteert warden, met de rechte handt uijtgereijckt en wat omgekeert toonde hy te verstooten de presentatie van Satan (1). By naer in het midden stond Satan in het kort gekleedt, tot de knijen sich meer zeyjelings verтоonende als onsen saligmaeker, hebbende in ieder handt eenen grooten steen die hij tot hem uytreyckte, soo dat de slincke handt om het onder opsien onder de rechte verscheen. Syn gedaente was van een taemelyck out man rouw en mismaeckt met verwart hair dat als door den windt naer achter met korte strenen uytwaeyde als oock sijne kleederen.

VII.

Meyne nu dat de volgende schilderye verbeelde Abraham en Melchisedech etc.

(1) Christus stond niet, hij zat ; zijn linke hand rustte op de rots.

Melchisedech droeg aen Abraham brooden en wyn voor het sacrificie, die desen Priester offerde aen Godt als het voorbeeld van het alder H. Sacrament des Autaers.

Dese schilderije wirt oock een van de schoonste geacht. Van den Zuydkant stont een stuck van een groot en trots paleys met groote en geboude pilaeren, als het inkomen des tempels in welckers poorte eenige trappen hoogh stont den oppersten priester in syn priesterlyck gewaet, het hoofd behangen sijnde, neven wie eenen iongelinck in het wit stont als synen dienaer openhoudende den langhen mantel des priesters, die naer den Noorden overgebooght stont overleverende de brooden aen David (*lees* : Abraham), en die nogh met sijne rechte handt ondersteunende. Aen der zijdboort der schilderye stont eenen man bij naer naeckts als dat hij in het midden van de heupen tot bij naer aen de knijen gegordt was met een kleet die nogh eene mande met brood droeg. Onder hem eenen met eene groote kruycke (1). Voor den priester stont Abraham sijn meer ruggelings als zijdelinghs-vertoonende als een Romeyn wel gewapent met een gepluijmt helmet staende met den rechten voet geheel verheven als wel twee trappen opschrijende, ende den slincken van de trappen af, met het lichaem overgebogen naer den Priester, om de brooden te ontfanghen met de slincke handt onder de selve, ende de rechte met de vingheren alleen van boven die vast houdende. Dit figuer vertoonde sijn wonder schoon van onder op geheel in de opene locht die bijnaer tot op den grond tusschen de beenen

(1) De bovenste droeg eene kruik ; de onderste eene mand met brood.

doorscheen. Achter Abraham naer den Noorden van het stuck stonden nogh eenige krijgsmannen sijne dienaeren, van welcken den eersten een oorloghvendel hiel in de handt, dat steunde met den stock op de aerde, als oft hij met eene pijcke stont, te wijlen het vendel dat ten deele om den stock gewonden afhonck tot beneden, ten deele van den windt uytgespannen was als een zeil. Eenen anderen hiel een peert met den toom (1).

VIII.

Hier op paste het Avondmael als de waerheyt self. Om het kort begryp der schilderye was hier alleenlyck een gedeelte van de taefel uytgebeelt aen welcke de Apostelen met onsen saligmaeker saeten : als ofte de helft sich verloor buyten het gesicht en het Blafon naer den Noortkant. Christus sat met den rugge tegen den Zuyden, en maecte van daer het beginsel des taefels, hebbende de voeten onder de selve uytstekende, het lichaem met het hooft wat voorwaert hebbende, met de slincke handt op de taefel, ende de rechte presenterende het geconscacreert broodt aen de gemeijnte. Voor hem was eenige spatie der taefel open om dit voorgaende figuer beter en geheelyck te sien. Dan sat eenen Apostel die scheen Petrus te wesen, al hoewel meest met den rugge naer ons gesicht ; nochtans een groot deel omgekeert naer onsen heere, soo dat men het aangesicht half sagh ; met de rechte handt wat opgeheven als hem aensprekende. Neven desen noch eenen anderen

(1) Van dezen laatste zag men slechts het hoofd.

Apostel wiens aengesicht een weynigh naer Christus gekeert sigh soo veel niet en vertoonde. Tusschen de openinghe dier tusschen onsen saligmaeker en Petrus was sag men Joannes van de overzeijde des taefels maer met het hoofd en schouderen, de reste van het lichaem door het opwaerts sien sigh verliesende achter de taefel : in het wesen van desen Apostel, dat met het hooft tot onsen Heere gekeert was, konde men eene besondere teerhertighyt lesen. Neven Joannes tusschen hem en Petrus verscheen noch een hooft van eenen Apostel (1).

IX.

Op het eynde van deze Galerye tegen den gevel waeren dry persoonen sittende op eenen berg geschildert seer in het verkort, overmits dit Blafon niet als recht van onder staende konde gesien worden. Den hoogsten op den bergh sat Moyses biddende met opgeheve armen tot God, welcke van den eenen kant van Aaron wat hooger sittende en van den anderen door Hur wat leeger sittende door beyde hunne handen ondersteunt warden. Onder aen den voet van den bergh naer den Noorden sag men in kleyne figuren als van verre de nederlaege der Amalechiten door het volck van Israël. Dese schilderije onpaer wesende scheen te spelen op de laetste van de andere Galerije op welcke eene andere maer Goddelycke Dryvuldigheyt van persoonen verbeelt wirt croonende

(1) Deze vierde Apostel bevond zich niet op de aangeduide plaats, maar aan het uiteinde van het tafereel.

de alder H. Maghet van waer alle hulp in onsen streijt moet komen.

Boven de Galerije van den Zuydkant tegen den oppersten solder van den autaer beginnende. Hier stonden de waerheden voor, en de figuren haer volgende.

I.

De eerste schilderije, was het sacrificie van onsen minnelijcken saligmaeker aen het cruys, ofte de oprechtinge des cruys van onsen Heere.

Een stuck dat seer verwondert wirt van de constenaers, oock die geheel Italien gesien hadden waer sy seyden het selve in print gesien te worden en vermaert te syn.

Het cruys was half opgerecht welckers voet was van den Noortkant, en het opperste van den zijden. Aen den voet van het cruys sat eenen man die als met geweld hetselve wederhiel opdat het door het oplichten uyt den put niet en soude verschuyven. Tegen het midden des cruys stont eenen anderen der beulen met uytstekende beenen die naeckt waren, die met den rugge groote cracht scheen te doen om het cruys te ondersteunen. Neven desen naer den zuyden was eenen derden met voorwaerts uytgeryckte armen die gespannen waren tegen de armen des cruys om het selve voortstootende met geweld op te rechten, waerom synen slincken voet achterwaerts, en den rechten voorwaerts, als toekomende stonden. Maer het wonderste was het naeckt beelt van onsen

gecruysten saligmacker overzeyds geschildert wesende, en dat wesende van onder opperwaerts aengesien; in welcke gesteltenisse ick meyne noijt den gecruysten Christum verbeelt te syn. Men sag maer een arm, te weten den slincken opwaerts gehecht aen het cruys. Hier onder de syde en de borst scheuns, boven welcke onder den arm het hooft half dat met doornen gecroond was. Het slincke been was opgetrocken soo dat men onder de verheffinge der knije en dije een deel van het rechte been sagh, den slincken voet op den rechten aen het cruys genagelt wesende.

II.

De figure van de slachtinge van Christus, was het slachten van Isaac. Desen sat op eenen Autaer van rouwe steenen licht opgemaect op welcken hout lagh welckers zijden men sag uijtsteken. Isaac sat naect in het midden met eenen doeck gegort sijnde de oogen verbonden, met de handen op den rug vastgemaect, soo nochtans dat men besonderlyck den rechten arm sagh tot den elleboogh, mits hij in den westen sittende wat naer zuydwest gekeert was. Hij sat met ingetrocke voeten, als op de selve sittende, soo dat men van onder syne knijen tot de helft der beenen buijten den autaer sagh uytsteken, neven welcken eenen pot met vier stont om het sacrificie naer de slachtinge te ontsteken. Hier neven stond den ouden Abraham kort gekleet met de beenen naect tot de knijen, met de borst naer de westen, den rechten voet vooruijt stekende, welckers teenen van onder buyten de aerde uytstekende wirden gesien. Hij was grys en redelyck

lang van baert met het hoofd en de oogen naer den Noorden omgekeert en opgeheven tot den Enghel die uyt de wolcken komende syn sweert vast hielt dat Abraham met de rechte hand houdende liet over hellen om de slagh aen syn soon te geven. Van onder op de aerde in den Noort hoeck der schilderije was eenen braembos in welcken eenen ram met syne hoornen verweert was die Abraham daernaer voor syn soon geslacht heeft.

III.

De verrysenisse van onsen Heere Jesus Christus uyt het graf dat in eene speloncke verbeelt was. Hierboven was onsen saligmaeker geheel schoon en glorieus in gedaente, het hoofd straelen uijtschietende, houdende in de rechte hand een cruys met een vaendel, de slincke handt uytgereyckt hebbende, met den slincken voet als noch tredende op het graf, te wijlen hij met den rechten als opklom in de locht. Voor het graf lagh eenen soldaet op synen rugge slaepende met het hoofd naer den suyd oost gekeert, soo dat men syn lichaem doch aerdiglyck in het verkort konde sien, het slincke been geheel uytgeryckt synde naer den Noord-west en de rechte knije opgeheven staende. Naer den Noorde lagh noch eenen soldaet slaepende, die geheel toegewrongen voorwaerts over lagh. Naer den Suijden waren noch twee soldaten van welcken den voorsten al suyselende wegvloodt naer den suyden den anderen van achter met verschrickthyt den verrysenden saligmaeker aensagh (1).

(1) Er waren slechts drie soldaten : de eerste en de vierde hier opgesomd zijn dezelfde man.

IV.

De figure van de voorgaende schilderije was Joseph die naer dry jaeren uyt den kercker verheven wirt, gelyck den heere naer drij daegen uyt het graf verrees. Joseph sat op eenen kostelycken triumph waghen op het Romeyns geheel in het purper met een konincklycke bagge om den hals en eenen hoofdband gelyck de oude Koningen, voort met het hoofd bloot. Syne slincke hand was vooruit gereyckt vast houdende den toom der peerden die in den Triumph waegen gespannen waeren in welcke de meeste konste en kracht van dese schilderye bestont. Dese trocken den Noortwest op, van welcke het eerste naer het gesicht syne borst het meest vertoonde geheel vigouereus was, hebbende het hoeft wat omgedraeyt naer den zijden. Neven dit sag men de hoofden van de andere dry peerden van welcke hetgene meest voorwaerts was met den toom geleyt wirt door een ionck man die ten halve gesien wirt. Boven de peerden wirt gesien eene Egyptische piramide oft obeliscus op syn sop draegende eenen bol. Achter Joseph eenige pilaeren van het Paleis van Pharao van welcke hy uytreedt. Voor synen waeghen stonden twee halve naeckten mans gevronghen trompetten blaesende door welckers geluydt de peerden scheenen meer aangedreven te worden.

V.

Het vijfde Blafon verbeelde de Hemelvaert van onsen Heere Jesus Christus in welcke hy self het

wonderlijkste figuer was ; sijn lichaem hinck in de locht meer zeydelings als voorwaerts wat voorwaerts overgeboogt als van iemand die opklimt, nochtans als sonder moeite, het lichaem bynaer uitgereckt sijnde behalven dat den slincken voet als op eenen trap tredende verheven was. Syn lichaem was naeck in het midden met eenen sluyer gegort sijnde : sijne ooghen met het aengesicht verheven naer den hemel Noordwest, langswaer hij scheen de wolcken te doorbreken, hebbende daertoe de armen uytgereyckt en opgeheven, van welcke de slincke handt die meest naer ons gesicht was achter eene duystere wolcke gedeckt was, de rechte handt ontbloot tegen eene verlichte wolcke, waer tusschen den hemel als geopent scheen uytwerpende een claer licht tot den glorieusen saligmaeker. Dit Beeldt was soo konstig geschildert, dat de beenen schenen uyt de schilderye te hangen. Nevens Christus lieten sigh in de wolcken sien twee enghelen van mans groote tot de helft des lichaems, van welcke de wercke der Apostelen meldt, die tot de Apostelen gesproken hebben ; beyde in het wit gekleet. Den eenen naer den suydt west hoeck, der schilderye naer beneden siende als de aensienders aensprekende : den anderen naer den Noordt oost kant den Salighmaecker aensiende en sigh als in sijne glorie verheugende.

VI.

Hier op was tot figure toegepast de opneming van Elias door sijnen vierigen wagen. Den profeet was geseten in eenen ronden waeghen bij naer als het

voorste was van de Romeynsche triumph waeghens ; maer desen in sijnen bovensten omloop ront synde was van achter gesloten van onder den buijm sluytende bols geweijs op twee wielen. Desen waegen was als geheel van goud oft gloeiende van vier.

Men sag Elias tot den gordel buyten den waegen uytsteken, het lichaen naer den Noort Oost gekeert sijnde maer omsiende nederwaerts naer ons, en uytreykende synen slincken arm welckers handt gedeckt was in synen witten mantel die hij scheen te laten vallen, soo hy beloofte had aen synen discipel Eliseus, hij was grys van haer, voor sijn laetende een vier sien dat uyt den waeghen quam bij naer gelyck straelen oft onderbroken vlammen tusschen de wolcken door welcken den waeghen scheen door te breken, de wielen in de selve als in sackende voor den waeghen, wat hooger als den selven, waeren ingespannen twee peerden die Eliam, naer den Noord Oost, opvoerden, soo dat men dese het meeste van achter en ten deele van den slincken kant sagh besonderlyck het welck naer den slincken kant ingespannen was. Dese waren geheel vierigh, niet door het couleur, dat naturelyck was, maer door de kracht die sy betoonden uytblasende door de neusgaten eenige straelen.

VII.

De hemelvaart van Maria een wonder schoon stuck. De alderheyligste Maghet sat op de wolcken een weinigh overrug liggende op de selve met de armen open en de handen naer den hemel, waer oock het

aengezicht met de oogen gekeert was, het hoofd een weynigh overhellende naer de slincke schouder, vertoonende eene soete en minnelyke genegenheyt tot God. Boven haer hoofd scheen den hemel sig te openen uytworpente eenige soete straelen tot haer. Boven haer hoofd van het hulsel des selfs swierde eenen sluyer. Onder haeren blouwen mantel sag men de slincke knije, wat uytsteken den slincken voet ingetrocken wesende : den rechten was rechter uytgesteken die men uit de kleederen sag uytsteken staende op de wolcken. Achter het rechte been was eenen engel mans-groote die haer helpte opvoeren, met de slincke handt als de Maghet op de knije vast houdende te weylen den rechten van achter in de wolcken werckte, welckers rechten voet over het been buyten de wolcken gesien wirt. Recht onder de wolcken op welcke de moeder Godts geseten was, vertoonde sikh eenen tweeden enghel van gelycke proportie, vliegende met den rugh van onder en de borst en het aengesicht naer boven gekeert, de vleugelen uijtgespreijdt sijnde den eenen naer den Zuiden den anderen naer den Noorden, de handen van de uytgespreyde armen sig verliesende in de wolcken. Men sag naer den Zuid Oost syn rechte dije en den voet tegen de wolcken opdringende. Van den Zuyd-westen kant kwam eenen derden Enghel gevloghen die sig het schoonste en met het geheel lichaem vertoonde, hebbende het aengesicht opgeheven naer de Maeghet met de handen in de wolcken ; wiens lichaem meest zeydeling dogh wat van onder wirt aengesien naeckt, maer in het midden met eenen sluyer gegort, hebbende het slincke been geheel ingetrokken met den

opgetrocken voet naer boven ende het rechte been geheel uytgereyckt, bijnaer gelijk iemand op de aerde liggende met macht en haest soude voortkruypen. Eene copye van dit blafon is vangelycken te sien op de Sodaliteyt der Jonghmans tot Antwerpen boven het oxael naer den slincken kant, in welcke nochtans desen laetsten Enghel ontbreekt.

VIII.

Tot voorbeeld van de verheffinge van Maria volgde hier op het verheffen van de Coninginne Ester tot voorspracke en hulpe van haer volck.

Dese schilderye wirt van een iegelijck een van de schoonste geacht. Aan den Zuyd kandt sat den Coninck Assuerus op synen Throon, verheven eenige trappen hoogh in een conincklyck lanck habeyt uytreyckende synen Conincklijken scepter uyt teeken van genade tot Ester. Neven den Coninck voorwaerts uyt stont eenen gewapenden man bloots hoofd tegen een pilaer van het gebouw met den slincken arm in de zejde, en staende met den slincke voet op eenen hoeck van de architecture, met den rechten op den ondersten trap van den throon soo dat men van onder de ronde van syn pansier sagh dat hem van onder syn harnas uythonck tot de knijen. Aen de rechte zeyde des Coninghs oft den oostkant stonden noch sommige van de princen des ryckx die sigh leegher en leegher allenskens uijt het gesicht verloren.

Voor den throon op den platten grond die als eenen langen trap vertoont was, was de Coninginne Esther op een wel gedonst flouweele kussen soo neder-

knielende, dat sij als beswijkende scheen tot een te vallen ; haer aengesicht was soet en wonder schoon, maer verstorve door de vreesse met gesloten en half gebroken ooghen : achter haer naer den oostkant was eene staet Jouffer die met haer rechte handt op de borst van de Koninginne haer wederhiel en belette de voorwaerts over te vallen, en de selvende als om te verkloecken aensprekende, soo dat sy haer aengesicht voor dat van de Coninginne voorbracht.

Voor de Coninginne naerder aen het gesicht staet eene andere staetjouffer schoon van gestaelte, op welckers slincken arm Ester met hare rechte handt steunde, te wijlen sij met haere rechte handt haer eigen kleederen in haer zeyde ophield. Dese stont wat voorwaerts overgeboogt als veerdiglyck toekomende tot hulp van haere coninginne, staende haeren rechten voet op eenen hoeck van het gebouw in den Noort-Oost hoeck der schilderye, ende den slincken op den trap op welcken Ester knielde soo dat men in de holte haerder kleederen haere teere en nette voetiens met sandalen konde sien. Het gebouw eyndigde van desen kant met groote pilaeren achter de Coninginne hebbende de hoogte van het blafon die gebonden waren als met eene gedurige Galerye aen de architecture tegen welcke den thron des Conings stont, soo dat de middel galerije scheen eenen halven cirkel te maeken seer nederdeijsende in het midden ; waer boven de open en heldere locht was.

IX.

Het negende blafon en het laetste boven dese galerije tegen den gevel, soo ick in de beschrijvinge

van het negenste van de andere aengeraeckt hebbe, was de krooninge van de Alderheyligste Maghet door de alderheyligste Drijvuldighijt, en scheen te spelen op de drij persoonen van het geseyde blafon van de andere Galerije. De figuren van dit Blafon waren seer in het verkort en konstig geschildert als niet konnende gesien worden, van die daer bijnaer recht onderstonden. In het midden van dese schilderye wat naer onder was Maria als sittende in de wolcken maar met de rechte knije wat meer verheven dan met de slincke welckers voet met meerder kracht de wolcken trede. Haer slincke handt was op haere borste en de rechte uytgereyckt nederhangende ; als verwonderende dat haer sulcke eere wirt aengedaen. Gelyck sy met de borst en aengesicht naer den westen sat had sy nochtans haeren oogen omhoog naer den hemel geslagen.

Wat hooger naer den zuyd-kant sat God den hemelschen vader oock recht in den westen siende nochtans naer de Maghet nederwaerts met het aengesicht een luttel ten noorden gekeert syne slincke handt rustede op syne slincke knije draegende den schepter (1) tot teecken syner almogentheijt syne rechte handt was uytgereyckt tot boven het hoeft van Maria vast houdende eene kroone om haer te kroonen. Dese kroone wirt van den anderen kant vastgehouden van haren sone Jesus Christus die stond van den andere kant van syne moeder in de wolcken naer haer wat omgekeert wesende. Hy hadt beyde syne armen uytgereyckt om de croone op haer hoeft te stellen. Syn rechte been was recht af tredende op de wolcken,

(1) Den werelddbol.

maer het slinck been hooger in de wolcken staende was met een uytgeboogde knije. Boven de kroone in het hoogste der schilderye was den H. Geest in de gedaente van eene vliegende duive omringelt met glorie en straelen.

Onder de galerijen vertoonden de blafons de HH. Leeraers der H. Kercke tusschen gemengelt met HH. Maegden oft vrouwen.

Onder de galerye naer den noord-kant warden gesien de vier grieksche Leeraers, waer tusschen de volgende Heyligen. Aen S. Xaverius autae het eerste blafon :

I.

DEN H. ATHANASIUS.

Desen Heylighen stont in een priesterlyck nochtans vreemt habeijt met eenen hoet op het hoofd door welckers scadue het aengesicht wat verduystert was, syn onderkleet was wit, en het overkleed violet hebbende onder synen rechten voet den ketter Arius oock in een wit en bijna priesterlyck gewaet, welckers voeten uytstaecken naer den Noord-west liggende met het aengesicht opperwaerts naer den zuyd-oost. Athanasius had synen staf staende op den opgeswol- len buyck van den aerts-ketter, als aenwysende de straffe die hy uyt den hemel over hem verkregen had door het uytworpen van syn ingewant. Neven Athanasius naer den zuyden sag men eenen Enghel als eenen jongelinck tot over den buyck uytkomende uyt de wolcken met eenen sluyer in de handt dat

swierde over het hoofd van den vader als tot teecken van syne victorie over Arius.

II.

DE H. MOEDER ANNA.

Dese sat in de wolcken een luttel naar den zuyd west gekeert, aen wiens schoot stont van deselve zeyde de alderheyligste maeghet als een dochterken van tien oft twalf iaeren out geheel liefelyck ; welke de oude Moeder leerde in eenen boeck die op haer slincke knije rustede van haer vast gehouden door de rechte handt te wijlen sy daer in wees met de slincke (1). Haer hoofd was omsiende naer den Noord-west.

III.

DEN H. BASILIUS.

Desen vader was verthoont knielende in de wolcken recht naer den westen oft ons gesicht. Hij was grijs van hair, out van wesen, redelyck gebaert, met een gestaetigh kleetsel, blootshoof. Hij had syne ooghen naer den hemel opgeheven, met uytgespalckte en ahangende armen en handen, uytwerckende eene vierighe begeirte syns herte tot den hemel. Neven hem aen de rechte zeyde wirt omhoogh in de wolcken gesien eene wolckachtige maer vierige colomme, benaer gelyck men leest dat aen het volck van Israël verschenen is wanneer sy uytrocken van Egypten (2).

(1) St.-Anna had geen boek.

(2) Voor hem op de wolcken lagen twee boeken.

IV.

DE H. MARIA MAGDALENA.

Dit was een van de schoonste schilderijen van beneden, een stuck dat opentlijk sijn meester hand getuijgde. Magdalena lagh met een uytgestreyckt lichaem in haere rotse, welckers volle openinge naer den oosten was, soo dat men boven haer lichaem daer buyten de opene locht konde sien ; de rotse van weder zeyde en van boven als eenen boog gesloten sijnde. Sy lagh in de lengtde van de schilderije met het hoofd naer den Noorden dat op haere rechte handt opgeheven sijnde rustede te weijlen haere slincke handt naer den voeten uytgereijckt was, als met weenende ooghen en een seer bedruckt, maer soet aengesicht aensprekende het crucifix dat een weynigh achter de voeten tegen de locht staende gesien wirt, waer neven meer naer het midden van het stuck oock haer self-busse stont, als eenen glaesen bol met eenen voet. Sij was geheel en eerbaerelijck gekleet van omtrent den hals tot aen de voeten, hebbende het slincke been over het rechte gekruijst boven de voeten met de knije wat verheven boven de andere.

V.

DEN H. NAEM JESUS (I).

Dit blafon stont voor de Poorte van de Cappelle

(1) Hier stond de H. Naam van Maria.

van onsen H. Vader Ignatius; misschien om sijne liefde voor den selven H. Naem.

In het midden van het stuck stont den H. Naem Jesus met straelen omringelt in de wolcken, ront om welcken vier klijne enghelen als kinderkens swierden, van welcke sommige hem aenbaden, eerden, oft verwonderden met een seer soet pinceel naer gewoonte van Rubens uijtgewerckt.

VI.

DE H. CECILIA.

Dese H. Maghet sat wonderlijk soet met het aengesicht scheuns recht naer den zuyden spelende op het orghel. Sy sat met ingetrocken voeten onder haer, in het aengesicht met minnelijcke ooghen opgeheven naer den hemel als God lofsangen singende, te weijlen sij met uijtgereijkte handen (de rechte boven de slincke om het opsien van onder) roerde de stecken van het orghel: achter welck eenen enghel stont als eenen ionghelinck de blaesbalcken opheffende. Achter de Maghet naer den Noorden was eenen tweeden Enghel mans groote geheel gekleet, behalven de armen die als toegevlogen quam met eene croone van bloeme die hij met uijtgereijkte handen hiel boven het hoofd van Cecilia.

VII.

DEN H. GREGORIUS NAZIANCENUS.

Desen H. Vader was in sijn Biscoppelyck gewaet

hebbende den meyster achterwaerts diep in het hoofd en met den staf in de rechte handt met het point opgeheven tegen eenen duyvel den welcken in eene leelycke gedaante voor hem stont, den selven in sijn aengesicht, dat tegen hem roock uytbraeckte, treffende soo dat den duyvel, overrugge scheen uyt de schilderye te vallen. De slincke handt van den heyligen was wat opgeheven en tot een vuijst ingevronghen, vertoonende eene groote kracht en gramschap, die oock in het aengesicht en geheel de gesteltenisse des lichaems te lesen was tegen den boosen geest.

VIII.

DE H. BARBARA (I).

Dese Maeghet, gelyck oock den voorgaenden Heylighen stont recht in den westen ofte naer ons gesicht. Sij hadt haeren goddeloosen vader onder de voeten liggende met het hoofd naer den Zuïjd-oost en de voeten naer Noort-west welckers slincke been uytgestrijckt lagh, de rechte knije, opgetrocken, en verheven sijnde. De heylige stont met den slincken voet op den buyck des vaders omgort wesende met eenen sluer, bynaer als ofte haer opper-kleet opgeschort was, misschien om het verkort des gesichts te helpen. Sy steunde met haere rechte handt op een staende sweert, de slincke rustede op haer lijf ontrent den gordel.

(1) Verkeerd voor : *S. Catharina*.

IX.

DEN H. CHRYSOSTOMUS.

Dit blafon als wesende het laetste tegen den gevel was weder op het meeste verkort geschildert. Den H. vader stont in sijn Bisschoppelyck gewaet met den myter op het hoofd onder een vierkant pavillioen eenighe trappen hoogh naer den Noortkant van de schilderye hebbende den rugge naer den Noort-west, soo dat hy sigh het meeste met den rugge vertoonde hij hadt den rechten arm opgeheven als gebiedende het afwerpen van het beeld van de keyserinne Eudoxia. Boven synen arm sag men syn aengesicht vol van maiestyt met gramschap gemenght geheel scheuns tot den mont toe: onder synen arm stont eenen diaken in het wit gekleet boven syn zwart onderkleet dat onder den overrock uythinck, siende naer synen Prelaet en vasthoudende syn koorkappe hebbende eene cruyne op het hoofd dat bynaer alleenlyck van achter gesien wirt. Den slincken voet van dezen diaken stont op den tweeden trap van den Bisschoppelycken thron en den rechten eenen trap leegher soodat men van onder in de holte der kleedren synen beenen gekoust en geschoeyt konde sien bynaer tot de knijen. Aan den Zuydkant van de schilderye sag men het silveren beelt van de keyserinne als verder in het perspectief dat door dry mannen afgeworpen wirt: eenen tegen den zuyden vertoonde sigh hoogher die met eenen dicken stock

(1) Er waren drie mannen aan het werk met stokken om het beeld om te werpen.

onder het beeld ingedronghen hetselve Noorts-waert dede overhellen, welcken arbeyt van eenen tweeden die wat leegher uytquam voor het pedestael van het beeld wirt geholpen oock met eenen stock onder het beeld. In het midden van de schilderye sag men eenen derden wat meer achterwaerts en wat kleynder die met eene coorde het hellende beelt voorder overtrock. Dese dry mannen waren tot den gordel naeckt, hoe verre sy maer gesien warden, iae de twee laetsten noch minder de twee eerste van achter en den derden van voor alle dry uytwerckende eene groote kracht. Het beeld van Eudoxia was als een antieck romeyns in eene lange vojle over het hoofd gekleet tot de voeten toe. Op het pedestael dat men naer het midden van het blafon buyten den tweeden arbeyder saghten halve uytsteken sag men de twee eerste letteren van haeren naem E. U.

Onder de Galerye naer den Zuydkant stonden de vier Latynsche vaders tusschen andere heyligen.

I.

Blafon aen den autaeer van den H. Joseph.

DEN H. HIERONYMUS.

Hy sat geheel bloots hoofd met de borst en armen ontbloot tot den gordel, van waer hy met een root kleet gedeckt was tot half de schenen. Hy keerde sig een weynigh naer suyd westen, houdende op syne slincke knije eenen boeck met de handt van boven, soo dat dien overhelde van hem als om daer in te schryven, met

de rechte handt hiel hy eene penne maer afhangende een weynigh naer beneden met eenen half opgetrocken arm als verbaest synde over eene trompette die van den slincken hoeck van de schilderye uyt de wolcken quam, waer hy oock syn aengesicht en oogen met vreesse keerde (1). Neven hem naer den Noorden lagh eenen leeuw plat op sijne pooten met het backhuys recht in den westen als slaepende.

II.

DE H. LUCIA.

De Martesle stont gebonden aen eenen dicken staeck als eenen boom in het midden van een vierwelckers vlammen, en roock als door eenen Noordwesten windt achter haer wirden weggedreven. Haer handen waren met gevrongen armen buyten ons gesicht als achter den staeck vast bij een gebonden, soo dat sij met uijtgeboogde knijen wat scheen neder te deijsen ontfangende den steeck des doods met een sweert door de kele van eenen beul die naer den zijdkant stont neven haer. Desen beul stont in eene schoone gesteltenisse met het hoofd met eenen bandt gebonden ende het lichaem (dat bijnaer geheel naeckt was) voor over gebooght naer den westen, dogh hebbende het aengesicht gekeert naer de Maghet om haer den steeck te geven, en te samen als meijdende het geweld des viers dat achter syne beenen slingerde, den rechten stont uytgereyckt noch vast houdende

(1) De heilige hield geene pen in de hand; hij keerde het aangezicht naar den kant tegenovergesteld aan dien, waar een engel de trompet blies.

met de handt het sweert dat door de kele van Lucia stack welckers hals tot de halft der borst ontbloot was : met sijne slincke handt hiel hy aen syne slincke zeyde wat naer achter toe de scheije van syn sweert. Naer den Noorden sag men boven in de wolcken de H. Agatha tot de helft des lijfs met eenen palmtack in de handt vleytelyck aenspreekende de Martesle, als haer komende haelen, werwaerts oock het aengesicht met stervende oogen van de H. Lucia gekeert was. Achter den beul in de donckerheyte des roockx scheen men noch eenige gewaepende mannen te sien. Dat was voorwaer een van de schoonste blafons van beneden.

III.

DEN H. AUGUSTINUS.

Desen H. Vader stont gekeert naer den zuyden bloots hoeft hebbende sijnen bisschoppelijcken mijter voor hem aen sijne voeten en aenhebbende eene choorkappe. In sijne slincke handt hadt hy synen Bisschoppelijcken staf die achterwaerts over hellende achter de slincke schouder met den krol uytstack (1).

Met de rechte handt stont hy als den hemel aensprekende waerwaerts oock sijne oogen gekeert waren, getuygende den brant syns herte tot God.

IV.

DE H. DIMPNA (2).

Dese heylige stont verbeelt als vluchtende haeren

(1) De staf lag vóór hem ; de mijter werd gedragen door een engeltje, dat hem al spelende op zijn eigen hoofd zette. Twee andere engelen hielden de koorkap des heiligen open.

(2) Moet zijn : *de H. Barbara.*

vader naer den Noord-oost, soo dat men ten deel haeren rugge sagh. Achter haer sag men haeren vader van den zijd boort der schilderye uytkomende en met geweld de vluchtige Heylige vervolgende, soo dat hy loopende den slincken voet voor hadt. Achter den buyck sagh men syn sweert ten halve uytsteken hebbende den slincken arm opgeheven als om haer met het hair ofte kleerderen te vatten. De H. Maghet stack haere armen voor haer uyt als vereyst de actie van die vreesende vlucht. Voor haer aen den noordkant des blafons sag men uytsteken een gebouw waer sij haere beschuddinge scheen te zoeken (1).

V.

DEN H. NAEM VAN MARIA (2).

Desen naem stont in het midden van de schilderye in straelen voor oft boven de Poorte van de Capelle van de selve Alder H. Maeghet. Den selven Naem was omringhelt met vier kleyne en soete enghelen die den selven eerden gelyck van den anderen kant den Naem Jesus.

VI.

DE H. AGNES (3).

De H. Agnes stont recht in den westen hebbende

(1) De toren waarin zij werd opgesloten.

(2) Hier stond de H. Naam van Jesus.

(3) Of de H. Margaretha.

aen haere rechte zijde een staende lammeken met het hoofd gekeert naer den noort-west. Sij hadt eenen palmtack in haere rechte handt etc (1).

VII.

DEN H. AMBROSIUS.

Den H. Vader stont van gelycken in den westen recht in ons gesicht de rechte knije wat opgetrocken wesende. Hij stont met synen myter op het hoofd in syn bisschoppelyck gewaet, syn choorkappe wesende wederzeyds opgeheven in het midden van de lengde door de twee klijne engelen die vliegende waeren in de locht. Neven hem naer den zuijden stont eenen biekorf die men tot kenteecken gemeynelyck by desen heyligen stelt.

VIII.

DE H. EUGENIA.

Dit was wederom eene van de schoonste schilderyen geacht, in welcke haer martelie verbeelt wirt. De Maeghet sat op haere knijen naer den Noort-oost wat neer huckende en het hoofd overhellende, dat met ongebonden hair was meest over de rechte schouder naer voor afhangende soo dat den geheelen neck en de schouderen ontbloot waeren om den slagh te ontfanghen, en een luttel van haere slincke borste konde gesien worden.

(1) Zij hield in de linke hand een lint, dat om den hals van eenen draak geslagen was.

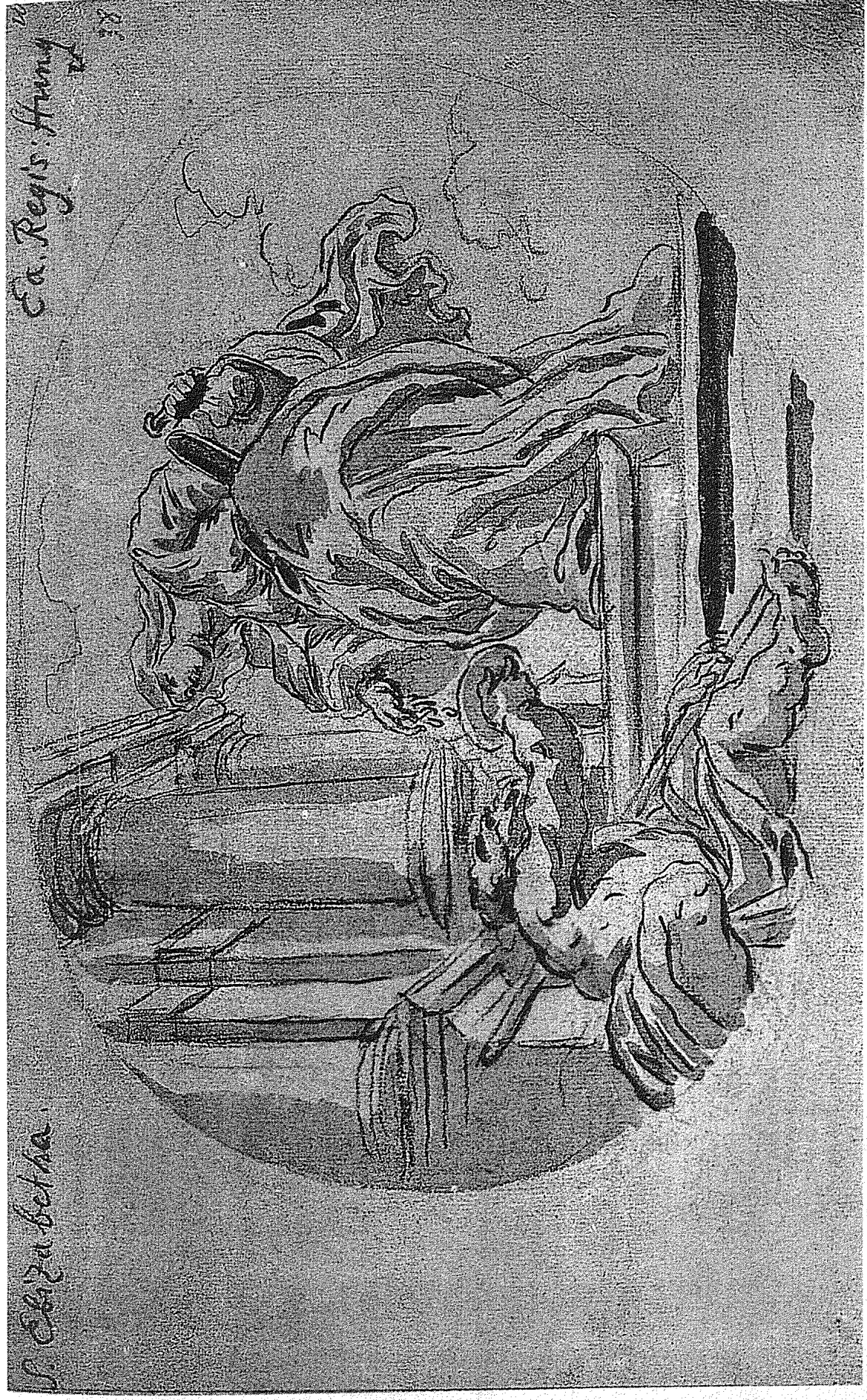
Voorts was sij geheel gekleet tot over de voeten, en tot aen de handen die op haeren rugge byeen gebonden waeren met eene koorde. Neven haer slincke seyde stont den scherprechter naer den zuijdoost gekeert in syn onderkleederen met de slincke handt eene groote strene van het hair der Heijlige vasthoudende over haer voorhoofd, soo dat hy het hoofd scheen meer nederwaerts te willen trecken om te seekerder sijnen slach te geven. Syn rechte handt was opgeheven met een beyl dat hy hielt, en syn lichaem wat overgebooght uytwerckende de verheysde kracht tot den slag. Neven de Martlesse tot half achter haer sagh men een groot gebouw als van eenen tempel ten deele uytstaen dat tot teecken van Godts vraeke scheen intestorten, de pilaeren buyten hun lood weijckende ende de cornice oft het opperste voorwaert invallende. Achter den aerden gront sagh men drij koppen een van een vrouw, en twee van mans, met twee opgerechte armen tusschen de beenen van den beul en tusschen hem en de H. Maeghet, als van sommige der aenschouwers die riepen teghen de onrechtveerdige doodt die men haer aendede (1).

IX.

DEN H. GREGORIUS.

Dit stuck wirt geacht, niet alleen om syne schoonheit, maer oock om dat men seyde dat Rubens het selve op weynige ueren van eenen dagh hadt geschildert, hetwelck eenighsins daeruyt konde gegist worden

(1) Op de plaat van J. Pant ziet men slechts twee hoofden en één arm.

DE H. ELISABETH

Zolderschildering der voormalige Jezuïetenkerk, naar de teekening van MULLER.

DE H. EUGENIUS (ALBERTUS ?)

Zolderschildering der voormalige Jezuïetenkerk, naar de tekening
van MULLER.

dat het licht scheen afgedaen te wesen. Het was nochtans schoon en wederom het meeste in het verkort omdat het tegen den gevel stont. Den H. Gregorius sat sonder Pauselycke mutse oft meijter in eenen leegen leen-stoel met een goude laeken koorkappe naer Noort-oost hebbende in synen slincken arm synen Pauselyken staf van dry cruijsen (1).

De rechte handt sagh men voor de borst wat uytsteken als aensprekende de alderheyligste Maghet Maria die voor hem stont in de wolcken. De Moeder Gods was met gevlochten hair aensprekende den H. Vader. Sij droegh haer lief en goddelyck kint op haeren slincken arm dat naecktsynde op eenen doeck welckers voetiens opgetrocken synde de Moeder met hare rechte handt ophoudende tegen haer lichaem byeendrongh. Den rechten voet van de H. Maeghet stont wat hoogher tredende op de wolcken en hadt haeren mantel om haer midden omgeslaeghen.

Onder de Galerye in het midden die van de Noort Galerye tot de Zuyd Galerye over het Portael passeerde tegen den gevel, waeren dry stucken gelyck er dry boghen syn.

*Het stuck teghen de Noort Galerije verbeelde
de H. Clara.*

Het gesicht van dese schilderije viel naer het inkomen van de kercke soo dat men tusschen het portael en den middelsten boogh van dese middelgalerije moeste staen om de selve wel te sien.

(1) De heilige droeg zijn mijter, een zijner handen was onder zijn mantel geborgen.

De H. Clara sat in eenen setelstoel in haer religieus habijt hebbende eene remonstantie van het alder H. Sacrament des Autaers met eenen doeck in de handen en het selve vertoonde van eenen heuvel daer sij op sat (die de stadts vesten verbeelde binnen welcke sij woonachtigh was) aen de legers der vijanden die de stat belegerden welckers tenten aen den voet van den heuvel gesien wirden naer den westen werwaerts oock haer gesicht was, een weijnig hebbende van de zuijden. Nevens haer laeghen twee religieusen van haer orden op haer knijen overgebooght tot bijnaer op de aerde met de handen te samen als het alder H. Sacrament aenbiddende.

De religieuse die neven haer naer den zujdkant lagh van waer ons gesicht quam, wirt geheel gesien maer de andere, die van den noordkant was tot bijnaer de helft van het lichaem, hebbende het aengesicht meer opgeheven om het Alder H. te aensien.

*Van den anderen kant tegen de Zuijd Galerije
de H. Elisabeth.*

Van dese selve plaetse sigh omkeerende naer den zuyden, sagh men de H. Elisabeth staende op eenen steenen trap nevens welcken naer den Oosten sat eenen armen bedelaer half naeckt, de bloote beenen bijnaer gecruijst hebbende, en opsiende naer de H. Matroone tot welcke hij eene houte schotel opstack om eene almoesse te ontfanghen : hij hielt de schotel op met sijne slincke handt, hebbende sijne rechte

(1) Op de teekening van Muller zijn de beenen niteengeslagen, de linker hand houdt een stok vast.

ingetrocken tot sijn middelde als om sijn met sijn kleet, sooveel hij konde, uijt schaemte te decken. De Heijlighe stont Noort oost gekeert met neder geboogde hooft naer den armen, hem toereijckende een stuck gelt met de rechte handt, en met de slincke houdende haer sluijer oft mantel. Haer hooft was gedeckt met een swart veloers; soo dat haer kleetsel geheel zedigh was.

In het midden van dese Galerije boven het Portael.

Dit stuk konde niet wel gesien worden als van die in het portael self stonden door de openinge desselfs van boven. Het verbeelde eenen H. Martelaer geheel in het lanck gekleet met eenen palmtack in de rechte handt, maer wat klynder van postuer dan de andere geschilderde beelden waren (1).

NOTEERT.

Dat dese beschrijvinghe van de konstige schilderijen van Rubbens, die in soo iammerlijcken brant alle verongeluckt syn, alleenlijk gedaen is naer het verbranden der selve, ist dat men dan bevonde dat ergens in gemist was, dat men dit vergeve aen de kranckheijt van de memorie, en de verbeeldinghe des verstants, die door het verloop van eenige maenden wat verkrenkt was.

(Nota van lateren tijd.)

De Schilderyen door P. P. Rubens geschildert

(1) Waarschijnlijk de H. Albertus, zooals wij hooger (blz. 269) zegden.

voor de plafonds van onder tegen de galerye en boven de galerye tegen den solder waren 39 in getal te weten 9 in de lengte van idere galery zoo boven als beneden. Deze schilderyen hebben omtrent 4 ellen in de breedte en 3 in de hoogten en zyn geplaatst boven overand vierkantig en achtkantig, beneden ovaals en achtkantig tusschen vergulde lysten.

Orde der Schilderyen.

Boven Noort

Boven Zuid

te beginnen aen den Altaar te beginnen aen den Altaar

1 Den val der Engelen.	1 De Kruissing.
2 Geboorte van Christus.	2 Abraham en Isaac.
3 Koningin Saba.	3 De Vrysenisse.
4 H.H. Dry Koningen.	4 Triumph van Joseph.
5 Goliath en David.	5 De Hemelvaart.
6 De Tentatie.	6 Opneming van Elias.
7 Abraham en Melchisedech.	7 Hemelvaart van Maria.
8 Avondmaal.	8 Esther.
9 Moyses op den berg.	9 De Krooning van Maria.

Beneden.

Noortkant.

Zuid.

1 H. Athanasius.	1 H. Hieronymus.
2 Moeder Anna.	2 Lucia.
3 H. Basilius.	3 Augustinus.
4 Maria Madalena.	4 Barbara.
5 H. Naam Jesus.	5 Naam van Maria.

6 H. Cecilia.   6 Margaretha
7 H. Gregorius Nazian- 7 Ambrosius.
  cenus.
8 H. Catharina.   8 Eugenia.
9 H. Joannes Chrysos- 9 Gregorius.
  tomus.

Tegen den Voorgevel.

Noord	Zuid
H. Clara.	H. Elisabeth.

In het midden boven het portaal.

Eenen Heiligen met eenen palmtak.

Van deze laetste 3 schilderyen zijn geene teekenin-
gen (1).

(1) Dit is onjuist, daar het blijkt dat Mullers teekeningen bewaard
bleven.

